

Amar Imamović

Argument fitreta o postojanju Boga u transcendentalnoj filozofiji, Kur'anu i predajama

UDK 28-13

Sažetak

U filozofiji postoje brojni argumenti o postojanju Boga koji se po značaju razlikuju, s tim da svaki od tih argumenata ima svoje prednosti i nedostatke. Argument fitreta o postojanju Boga tek je u novije vrijeme u filozofiji zadobio pažnju koja mu pripada zbog njegove važnosti, a o čemu će biti govora u ovom radu.

Ovaj rad koncipiran je tako da je prvo poglavlje posvećeno filozofskoj analizi argumenta fitreta koja slijedi Mulla Sadrovu filozofiju. Drugo poglavlje nudi pregled kur'anskog pogleda na fitret i njega kao argumenta o postojanju Boga. U trećem poglavlju čitamo predaje koje detaljnije razrađuju kur'anski nauk u vezi s ovim pitanjem.

Namjera rada je da pokaže da ova tri izvora ljudske spoznaje u svojim rezultatima, u ovom slučaju fitreta, nisu oprečni nego kompatibilni i da se nadopunjavaju.

Ključne riječi: fitret, duša, argument fitreta, transcendentalna filozofija, Kur'an, predaje

Uvod

Islam je vjera koja za sebe tvrdi da je sveobuhvatna u svome učenju i pozivu. Ono što je svojstveno islamu i što ga čini posebnim jest njegov imperativ u pozivu na stjecanje znanja, pri čemu se misli na spoznaju svih stvari. Naravno, kod spoznaje Uzvišeni Bog ima prednost u odnosu na sve ostale teme. Nakon Uzvišenog Boga među svim ostalim pojavama duša ima posebnu važnost. Prema nekim predajama, a što praksa i potvrđuje, najkraći, najpouzdaniji i najbolji put do spoznaje apsolutne zbilje, to jest Uzvišenog Boga, jest spoznaja duše. Tako da je spoznaja Boga neodvojiva od spoznaje duše.

Prema kur'anskom naučavanju, duša je stvorena prema fitretu, a to je iskonska nepatvorena ljudska priroda. Svoje stremljenje ka ljepoti, savršenstvu, Bogu i tevidu duša zahvaljuje upravo svom fitretu, odnosno iskonskoj prirodi s kojom ju je Bog stvorio. Fitret čovjeka je naj-suptilniji, najprecizniji, najneposredniji mediji putem kojeg čovjek ostvaruje kontakt s Bogom i teži ka Njemu.

Prvi koji govori o fitretu kao čovjekovoj iskonskoj prirodi je Kur'an. Naravno, nakon Kur'ana postoje brojne predaje, čija je načelna zadaća pojašnjenje kur'anskih naučavanja, koje još više razrađuju pitanje fitreta. Te predaje položaj fitreta i konsekvence koje proizlaze iz njega analiziraju iz različitih aspekata.

Filozofija, a ovdje prije svega mislimo na transcendentalnu filozofiju Mulla Sadre, također je pitanje fitreta analizirala racionalnim opservacijama. Te opservacije ne samo da nisu u sukobu s kur'anskim naučavanjem nego nas i pomažu u njegovom boljem razumijevanju i što dubljem sagledavanju ove važne ljudske dimenzije.

Zanimljivo je ovdje primijetiti da je fitret, unatoč svojoj važnosti, tek u novije vrijeme podvrgnut opširnoj filozofskoj analizi.

Ovaj rad predstavlja tek kratak pregled fitretskog argumenta, jer je i osnovna namjera pisanja bila da se ponudi opći uvid u ovo pitanje ne zalazeći u preciznija i šira razmatranja; te takav, on nudi dobru osnovu za daljnja propitivanja i istraživanja.

Leksičko i terminološko značenje fitreta

Pojam *fitret* (فطرة) podrazumijeva poseban oblik stvaranja i prvi put se u tom značenju pojavljuje u Kur'anu. Izvedenice korijena *f-t-r* (فطر) nalazimo na više mjesta u Kur'anu: *On je njih stvorio* – فَطَرَهُنَّ (*El-Enbija'*, 56); *Stvoritelju nebesa i Zemlje* – فَاطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (*Jusuf*, 101; *Zumer*, 46); *Kad se nebo rascijepi* – إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ – (*El-Infitar*, 1); *Nebo će se toga dana rascijepiti* – السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ (*El-Muzzammil*, 18). U svim ovim ajetima fitret ima značenje stvaranja bez prethodnog urneka, ničemu do tada sličnom. Međutim, osnova *f-t-r* u obliku فعلة glasi fitret (فطرة) i javlja se samo na jednom mjestu u Kur'anu i to u ajetu:

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ

Okreni lice svoje ti, kao vjernik pravi, čistoj vjeri, Allahovoj prirodi, prema kojoj On ljude stvorio! – Nema promjene u Allahovu stvaranju! (*Rûm*, 30)

U arapskom jeziku oblik فعلة, prema kojem je izvedena, riječ fitret ukazuje na neku posebnost u vrsti, a u ovom slučaju to je *Allahovoj prirodi, prema kojoj On ljude stvorio*, što će reći da je čovjekovo stvaranje posebno.

Ibn Asir u *En-Nihāje* kod poznate predaje: "Svako novorođenče se rađa u fitretu – u nepatvorenoj čistoj prirodi (كُلُّ مَوْلُودٍ يُوَلَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ)", pojašnjava da riječ fitret znači početno, bez presedana, stvaranje koje je svojstveno Bogu, dok je čovjekovo stvaranje većinom oponašanje već postojećeg. Ibn Asir nadalje kaže: "Čovjek je stvoren sa ćudi i prirođenom sklonošću da prihvati vjeru, i ako bude prepušten svojoj prirodi, on će izabrati vjeru, osim da mu se ne ispriječe vanjske prepreke i skrenu ga s puta prirode."¹

Pojam fitret čije značenje implicira čovjeka i vjeru prvi put se spominje u Kur'anu.²

Pojam fitret u filozofiji označava ona znanja za koja čovjek nema potrebu da bude poučen njima od učitelja, kakvo je, naprimjer, znanje da je "cjelina veća od njenog jednog dijela". To što čovjek potvrđuje tu istinu samim zamišljanjem ove tvrdnje, odnosno zamišljanjem *cjeline, djela i njihovog međusobnog odnosa*, dovoljno je. Prva

¹ Ibn Asir, Madžiduddin, *En-Nihāje fi el-garib el-hadis*, str. 754.

² Motahari, Morteza, *Madžmū'e-je āsār*, sv. 3, str. 451; Džewādi Āmoli, *Fitret dar Kur'an*, Qom, sv. 12, str. 67.

načela ljudskog promišljanja su takva da nema potrebe za poučavanjem tim znanjima ili za njihovim argumentiranjem.

Iako postoje neke razlike u značenju pojma fitret u Kur'anu i u predajama u prethodno istaknutim tumačenjima, ako to pak sagledamo općenito, to značenje u velikoj mjeri odgovara leksičkim pojašnjenjima. U vjerskim tekstovima ima mnogo primjera za fitret koji su predstavljeni kao fitretske stvari.³ U ovom radu će biti govora o fitretu, odnosno ljudskoj prirodi koja teži ka Bogu.

Allame Tabatabaji u komentaru Kur'ana *El-Mizān* kod 15. ajeta sure *Hūd* objašnjavajući riječ fitret kaže: "Rāgib Isfahāni kaže da riječ fitret znači rascjepljivanje po dužini (...) do dijela kad kaže da *fitretsko Božije stvaranje* znači božansko dovođenje u postojanje jedne stvari u poseban oblik koji je spreman da obavi neki posao. Sukladno tome, ajet *Allahovoj prirodi, prema kojoj On ljude stvorio* ukazuje na prirodu i čud koju je Bog položio u čovjeka i učinio je osnovom, a to znači spoznajom Sebe. Božiji fitret (iskonska priroda) je upravo ona snaga koju je Bog podario čovjeku posredstvom koje on stječe iman i spoznaju Boga. To je ono znanje o kojem Kur'an kaže: *A da ih upitaš: "Ko je nebesa i Zemlju stvorio i ko je Sunce i Mjesec potčinio?" – sigurno bi rekli: "Allah!" (El-Ankebūt, 61) A da ih upitaš: "Ko je stvorio nebesa i Zemlju?" – sigurno bi rekli: "Allah!" (Luqmān, 25).*"⁴

Profesor Muhammed Taqi Džaferi u pojašnjenju riječi fitret kaže: "Fitret predstavlja prirodni i zakonodavni tok snaga i moći u čovjeku. Sukladno tome, za svaku od nagonskih, psihičkih i intelektualnih moći postoji fitret koji predstavlja prirodni i logični tok te moći."⁵

Fitretski poslovi

Čovjekova ispravna spoznaja i shvatanje njegove usmjerenosti ovisi o poznavanju svega od čega su stvoreni njegovo tijelo i duša, ali i o znanju o tome koje moći je Uzvišeni Bog položio u njegovo biće a radi kretanja na putu usavršavanja. S obzirom na ovu spoznaju o čovjeku, filozofija osvjetljava brojne ciljeve i očekivanja koje zadaje vjera; iz čega, također,

možemo shvatiti koliko je vjera u suglasju s ljudskim životom i njegovim potrebama.

Kur'an jezikom hazreti Musaa kaže:

قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ حَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى

Gospodar naš je onaj koji je svemu onom što je stvorio dao ono što mu je potrebno, zatim ga, kako da se time koristi nadabnuo. (Tā Hā, 50)

Kod ovog ajeta Allame Tabatabaji ustvrđuje da se on u svojoj poruci odnosi na sva bića, a to znači da Uzvišeni svako biće vodi i upućuje ka njegovoj savršenosti i njemu svojstvenom upotpunjenju i nadahnjuje ga postupcima koji čuvaju njegovo opstojanje, bilo da to biće ima svijest ili ne.⁶

Vrste fitretskih poslova

S obzirom na to da spoznaja fitretskih djelovanja stoji u tijesnoj vezi sa spoznajom čovjekove duše, jedna od važnih fitretskih karakteristika je u tome da fitretska djelovanja nisu empirijski spoznatljiva. Svaka osoba izravnim znanjem, odnosno znanjem u kojem je objekt spoznaje prisutan u duši, može percipirati djelatnosti duše. S obzirom na to da čovjekova duša posjeduje i perceptivne i neperceptivne moći, fitretska djelovanja se mogu podijeliti na: 1) spoznajna i 2) instinktivna djela i htjenja.

Fitretska ili urođena spoznaja

S obzirom na to da je naš rad posvećen pitanju spoznaje Boga putem fitreta, ovdje ćemo se baviti samo fitretskom spoznajom, a u vezi sa čime, općenito gledano, postoje oprečno različita stajališta. Ovdje ćemo predočiti vrlo kratak pregled osnovnih stajališta o pitanju urođene spoznaje tek toliko da dobijemo uvid u obrise rasprave koja je tokom povijesti ljudske misli doživljavala velike oscilacije u tumačenju.

³ Vidjeti: Imam Homeini, *Šarh ehel hadis*, str. 179.

⁴ Tabatabaji, *El-Mizān*, sv. 10, str. 310; u prijevodu na perz., sv. 10, str. 453.

⁵ Džaferi, Muhammed Taqi, *Tardžeme we tafsire Nehdžul-belāge*, sv. 1, str. 141.

⁶ Tabatabaji, *El-Mizān*, sv. 14, str. 166-168; u prijevodu na perz., sv. 14, str. 252.

Platonovo stajalište

Platon vjeruje da je duša prije nego se vezala za ovo tijelo postojala u jednom drugom svijetu koji on naziva Svijetom ideja. Vezivanjem s ovim tijelom iz prirode duša zaboravlja na sva prethodna znanja iz Svijeta ideja. Međutim, putem dijaloga i podsjećanja čovjek je u mogućnosti da se sjeti zaboravljenog znanja. Sukladno tome, spoznaja je, prema Platonu, podsjećanje, a ne naučavanje.

Stajalište empirista

John Locke i David Hume smatraju da su čovjekova saznanja stečena i da je on u početku svog života poput bijele ploče na kojoj ništa nije ispisano. Jedini način stjecanja znanja je posredstvom pet osjetila.

Kantovo stajalište

Kantov pristup ovom predmetu, kao mješavina racionalizma i empirizma, vrlo je zanimljiv. On kao empirist tvrdi da ideje i znanja stječemo opažajući, ali s tim da mi ne opažamo same stvari kakve jesu. Umjesto toga imamo urođene šablone, umne predloške po kojima ono percipirano svrstavamo u ono što smatramo idejama i znanjem. Dakle, mi nikad ne vidimo istinitu sliku nečega, nego samo način na koji se to nešto smješta u naše umne obrasce. Ili kako je on to stručno sročio, mi nešto ne vidimo kao stvar za sebe, nego kao stvar za nas. A mi ulazimo u proces sa već postojećim umnim pretpostavkama – dakle nužnim idejama. Jer ipak, sam koncept razmišljanja i logike koji uzimamo zdravo za gotovo može biti samo naše urođeno znanje, a ne univerzalna istina.

Tabatabajjevo stajalište

Kur'an kaže za čovjeka da on nema nikakvo znanje kod rođenja, to jest da nema nikakve umske slike koje bi značile znanje.

وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِّنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ
شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُونَ

Allah vas iz trbuha majki vaših izvodi, vi ništa ne znate, i daje vam sluh i vid i razum (srca) da biste bili zahvalni. (En-Nahl, 78)

Kod tumačenja ovog ajeta Allame Tabatabaji kaže: "Ovaj ajet potvrđuje teoriju psihologa koji kažu da je čovjek kod rođenja poput prazne ploče da bi se postepeno u nju ispisivale stvari."⁷

U nastavku Allame znanje o sebi izdvaja iz primjera na koji bi se odnosio ajet *vi ništa ne znate*, a što odgovara stajalištu arifa koji smatraju da navedeni ajet ne podrazumijeva primjer tog znanja. Onima koji negiraju znanje o sebi od samog rođenja treba reći da se ovaj ajet u svojoj općenitosti odnosi na stečena ili posredna znanja, a to potvrđuje nastavak ajeta koji kaže: *i daje vam sluh i vid i razum (srca)*, što ukazuje na izvorišta znanja koje je Uzvišeni darovao čovjeku. Dakle, ovaj ajet govori o dva izvora znanja i to znanju iz osjetilnog svijeta kad spominje sluh i vid, i znanju do kojeg čovjek dolazi promišljanjem kad kaže da je srce (فؤاد) darovano čovjeku.⁸

Mi smo u prijevodu ajeta uz riječ *razum* naveli i riječ *srce*, kako i stoji u originalu.

Profesor Morteza Motahhari osnove ljudskog razmišljanja smatra fitretskim pa kod tumačenja 78. ajeta sure *En-Nahl* on kaže: "Neke stvari čovjek fitretski zna, a stvari s kojima se čovjek na ovom svijetu susreće formiraju osnove ljudskog razmišljanja i to je zajedničko svim ljudima, to je fitretsko... Naravno, to je mali broj slučajeva. Da bi čovjek to znao, on nema potrebe za učiteljem ili osmišljavanjem dedukcije i argumentacijom. Ustvari, samo sučeljavanje čovjeka s tim stvarima je dovoljno da ih percipira."⁹

U nastavku tumačenja prethodnog ajeta Morteza Motahhari kaže: "Kako pomiriti činjenicu da Kur'an, s jedne strane, kaže da je čovjek kad dođe na ovaj svijet poput prazne ploče, a s druge strane, istovremeno govori o stvarima za koje je svjestan da nema potrebe za njihovom argumentacijom? Naprimjer, pitanje tevhida u Kur'anu primjer je fitretskog znanja. Dakle, kako je spojivo prihvatanje Boga u svom biću sa *Allah vas iz trbuha majki vaših izvodi, vi ništa ne znate?* Fitretska djelovanja o kojima govori Kur'an nisu jednaka onima o kojima govori Platon. Zapravo, po Kur'anu, to su potencijali

⁷ Tabatabaji, Muhammed Husejn, *El-Mizān*, sv. 12, str. 312; u prijevodu na perz. sv. 12, str. 474.

⁸ Ibidem.

⁹ Motahhari, Morteza, *Madžmū'e-je āsār*, sv. 3, "Fitret", str. 674.

usađeni u biće svakog čovjeka na način da dijete čim zakorači na ovaj svijet i uzraste do dobi da može pojmiti ta pitanja, njihovo potvrđivanje i prihvatanje je fitretno. Dakle ove dvije stvari nisu suprotstavljene.”¹⁰

Fitretno znanje podrazumijeva da čovjek na putu svoga razvoja stigne do razine na kojoj bez potrebe za podukom ili argumentacijom može zamisliti dvije strane suda, to jest subjekt i predikat, i potvrditi njihovu povezanost u sudu.

Fitretno znanje o Bogu

Dokazivanje fitretnske sklonosti u dušama ljudi ka Uzvišenom Bogu jedan je od najboljih puteva dokazivanja postojanja i spoznaje Boga, a zahvaljujući tome što je ovaj put u svakoj ljudskoj biti postojeći, postojan i nepromjenjiv.

Prema islamskim učenjacima, fitret, odnosno iskonska nepatvorena čovjekova priroda koja je u potrazi za Bogom i teži ka Njemu, jest jedan oblik duhovnog privlačenja između čovjekova srca i emocija, s jedne strane, i osnove egzistencije, odnosno apsolutnog savršenstva i ljepote, s druge strane. Nešto slično onome što vidimo kod privlačenja nebeskih tijela. Tako i čovjek i ne bivajući svjesnim tog privlačenja pod njegovim je utjecajem.¹¹

U vezi s fitretnim znanjem o Bogu, Dževādi Āmoli, trenutno jedan od najvećih autoriteta u oblasti filozofije u Iranu, kaže: “Intuitivni pogled i unutrašnje i fitretno stremljenje, zbog toga što je prisutno kod svih ljudi te zbog svoje nepogrešivosti, može biti argument svim ljudima. Stoga, ne samo da je fitret jedan od najboljih i najpostojanih puteva dokaza postojanja Boga, on je ustvari i jedan od najčvršćih puteva dokazivanja brojnih vjerskih učenja.”¹²

Princip međusobne povezanosti

U svim oblicima argumenta fitreta postojanje Boga se dokazuje putem međusobne povezanosti dviju strana. Argumentacija fitreta uopće nije moguća bez ovog principa međusobne

povezanosti te upravo stoga ovaj argument se u literaturi često naziva i argumentom međusobne povezanosti (برهان تضایف). Prije nego pristupimo samoj argumentaciji neophodno je kratko pojasniti kako se termin međusobne povezanosti definira u islamskoj filozofiji. Veliki filozof Mulla Hadi Sabzevari u vezi s tim kaže: “Korelacija nastaje ponavljanjem odnosa između dvije stvari. Kad god između dvije stvari nastane takva korelacija da iz postojanja jedne nužno proizlazi postojanje i druge stvari ili da zamišljanje jedne stvari nije moguće bez zamišljanja druge, između te dvije stvari uspostavljena je međusobna povezanost. Naravno, dvije stvari u međusobnoj povezanosti moraju biti jednake u pogledu postojanja i nepostojanja, potencijala i aktualiteta, općenitosti i ograničenosti.”¹³

Dokazi o postojanju zajedničke ljudske prirode (fitreta)

Jedna od nužnih uvodnih pretpostavki kod dokazivanja postojanja Boga putem fitreta jeste postojanje zajedničke ljudske prirode, to jest onoga što mi zovemo fitretom. U prilog dokazima zajedničke ljudske prirode islamski filozofi navode racionalne dokaze i potvrde iz vjerskih tekstova. Iz Kur’ana se navode ajeti koji direktno potvrđuju tu zbilju kakvi su ajeti iz sure *Rūm* – 30. ajet (ajet o fitretu), *El-E’arāf* – 172. ajet (ajet o misaku), te drugi ajeti koji indirektno ukazuju na fitret kakvi su u suri *Gāšije* – 21. i 22. ajet, *Hašr* – 19. ajet, *Tewbe* – 67. ajet, *Ibrāhīm* – 10. ajet, *El-En’ām* – 40. i 41. ajet, *Hudžurāt* – 7. ajet, te brojne predaje koje se navode kod tumačenja ovih ajeta.

Kad je riječ o racionalnim dokazima o zajedničkoj ljudskoj prirodi, može se navesti nekoliko njih:

1. Postojanje specifičnih spoznajnih sposobnosti u ljudima posredstvom kojeg oni izvode zaključke i dedukciju. Zatim, postojanje saznanja o istim ljudskim moralnim vrijednostima i postojanje istih moralnih

¹⁰ Motahhari, Morteza, *Madžmū’e-je āsār*, sv. 3, “Fitret”, str. 674.

¹¹ Tabatabađi, Muhammed Husejn, 1375, *Usūl-e felsofe ve raweš-e reālism*, fūsnote Morteza Motahhari, sv. 5, str. 69.

¹² Dževādi Āmoli, Abdullah, 1387, *Fetrat dar Kur’an*, str. 145.

¹³ Sabzewāri, Mulla Hādi, *Šarh El-Manzūme*, sv. 2, str. 493-496; Allame Tabatabađi, *Nihājetul-bikmet*, sv. 1, str. 216-218.

vjerovanja među ljudima tokom povijesti ljudskog roda, te postojanje zajedničkih težnji i sklonosti kod svih ljudi a koje nadilaze životinjske žudnje, kakve su težnja za istinom, težnja za vrlinom, žudnja za savršenstvom, žudnja za lijepim, žudnja za obožavanjem, samo su neki od dokaza postojanja istovjetne prirode kod svih ljudi.¹⁴

2. Konstantno postojanje niza zakona i općih propisa koji su bili prisutni u cijelom čovječanstvu koje su poštovali ljudi neovisno o narodu, naciji, vjeri, kulturi. Da kojim slučajem ljudi nemaju zajedničku postojanu prirodu, ne bi bilo moguće uspostaviti zakon koji bi bio prihvatljiv različitim ljudima, u različitim vremenima i na različitim mjestima. Dakle, ljudi imaju istovjetnu bit koja je ishodište pojave zajedničkih, općih zakona tokom ljudske povijesti.¹⁵
3. Negiranje istovjetne prirode među svim ljudima vodi ka negiranju ljudskih znanja. Poricanje istovjetne ljudske prirode te uspostavljanje bilo koje opće naučne zakonitosti koja bi bila postojana i prihvatljiva svim ljudima i zajednicama bilo bi nemoguće. Svjedoci smo da su prihvatanjem općih naučnih principa nastale brojne ljudske i društvene nauke.¹⁶

Argument fitreta u transcendentalnoj filozofiji

S obzirom na to da ljudska priroda ima različite dimenzije, tako i argument fitreta poprima različite forme kod dokazivanja postojanja Boga. Neki od tih puteva fitreta kojim su išli islamski filozofi dokazujući postojanje Boga Uzvišenog su: fitretska ljubav prema apsolutnom savršenstvu, fitretska nada, fitret egzistencijalnog siromaštva i kontingentnosti, fitretska poniznost, fitretski strah, fitretska odbojnost prema manjkavosti i ljubav prema izvoru.

Kako smo prethodno istaknuli, ovaj dokaz tek u novije vrijeme zaokuplja veću pažnju islamskih filozofa. Među filozofima novijeg doba koji su najviše doprinijeli afirmiranju i razvoju ovog argumenta je ajetullah Mirza Muhammed Ali Šāhābādi (1292/1875–1369/1950), jedan od učitelja imama Homeinija.¹⁷ Njegovim naučnim angažmanom i opsežnom racionalnom analizom argument fitreta je zadobio mjesto koje zaslužuje. S obzirom na značaj njegova doprinosa u ovom pitanju, u nastavku najprije predstavljamo njegove opservacije argumenta fitreta.

Fitretska ljubav prema a psolutnom savršenstvu

Ova argumentacija obuhvata dvije opservacije, a u nastavku, zbog ograničenosti obima rada, pojasnit ćemo prvi oblik opservacije.

Mala premisa ove argumentacije se zasniva na činjenici da čovjek gaji ljubav (*ešk*) prema apsolutnom savršenstvu. Čovjek žudi za apsolutnim savršenstvom, zapravo on žudi za apsolutnim dobrom na način da ako obujmi i stekne uvid u sva savršenstva i dobra ovoga svijeta a pretpostavi da na drugoj planeti možda ima još neko savršenstvo i dobro, on će i to poželjeti. Njegova žudnja ide toliko daleko da ukoliko sva postojeća savršenstva i dobra u svekolikoj Kreaciji stekne i pritom čuje da su poslanici pozivali još savršenijem biću koje se nalazi na nebesima, utoliko će se u njemu roditi želja za njim, čak i da za njega nije potvrđeno njihovo vjerovjesništvo i istinitost govora.¹⁸

U nastavku argumentacije ajetullah Šāhābādi analizirajući apsolutno savršenstvo u pogledu njegova beskonačnog znanja, nesavladive moći, čistog života, beskonačne sreće, svako od ovih svojstava opisuje kao čovjekovu skrivenu i fitretsku ljubav. Ovim putem on dokazuje čovjekovu ljubav prema ovim beskonačnim savršenstvima. Ustvari, ovaj veliki filozof svako od ovih svojstava

¹⁴ Wa'ezī, Ahmed, *Ensān az dūdghāb-e eslām*, str. 87-89.

¹⁵ Abdulhusejn, *Ensānshēnāsi eslāmi*, str. 101.

¹⁶ Ibidem, str. 102.

¹⁷ U svojim radovima Ruhullah Musavi Homeini je slijedeći svog učitelja posvećivao pažnju pitanjima fitreta. S obzirom

na to da se njegovi stavovi umnogome ne razlikuju ili su identični promišljanjima njegova učitelja glede fitreta, u ovom radu ćemo izbjeći ponavljanje.

¹⁸ Šāhābādi, Mirza Muhammed Ali, *Rašahātul-bihār*, str. 335.

uzima kao malu premisu argumentacije usljed čega argumentacija poprima različite forme.¹⁹

Druga premisa argumenta ljubavi počiva na korelaciji ljubavi. Ljubav je jedno od svojstava koja imaju smisla jedino u korelaciji, što znači da mora postojati predmet ljubavi.²⁰ Prema tome, aktuelna ljubav mora imati aktuelnog voljenog, a on ne može biti iluzija i imaginacija, jer iluzija je manjkava, a fitret žudi za savršenstvom. Aktuelna ljubav i aktuelni subjekt čina ljubavi nisu mogući bez aktuelnog voljenog. Jedino za savršenim bićem fitret može žudjeti. Stoga je ljubav prema apsolutnom savršenstvu neodvojiva od postojanja apsolutno savršenog bića.

Fitretska nada

Fitretska nada kao i prethodni argument ima dva oblika.

Prva opservacija fitretske nade

Islamski filozofi nadahnuti nekim kur'anskim ajetima, od kojih je i 53. ajet sure *En-Nahl*, pozivajući se na osjećaj čovjekove nade u teškim okolnostima, pogotovo kad se prekinu svi materijalni uzroci za koje bi se čovjek uhvatio, dokazuju postojanje Uzvišenog Boga.²¹ Dakle, jako izražena nada ka nečemu višem u okolnostima kad se izgubi nada u sve materijalne uzroke čini malu premisu argumenta nade.

Druga premisa dokazuje se korelacijom nade. Nada je esencijalno svojstvo koje ima smisla jedino u korelaciji, to jest mora imati subjekt prema kojem će se usmjeriti. Dakle, ovaj osjećaj nade u teškim trenucima dokaz je postojanja subjekta za koji se veže u vanjskom svijetu.

Kod tumačenja ajeta:

وَمَا بِكُمْ مِّن نَّعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ
قَالَيَهُ تَجَارُونَ

Od Allaha je svaka blagodan koju uživati, a čim vas nevolja kakva zadesi, opet od Njega glasno pomoć tražite (En-Nahl, 53), Allame Tabatabaji kaže:

¹⁹ Šahābādi, Mirza Muhammed Ali, *Rašabātul-bihār*, str. 342-346.

²⁰ Ibidem, str. 336.

²¹ Vidjeti: Sadrudin Širazi, Muhammed Ibrahim, *Mabd'we Ma'ūd*, str. 27; Tabatabaji, Muhammed Husejn, *El-Mizān*, sv. 12, str.

“Traženje pomoći od Boga u teškim nevoljama, kad čovjek izgubi nadu u vanjske uzroke, nužna je stvar koja se ne može poreći.

Allame Tabatabaji ovaj osjećaj nade, takve da ga veliki događaji i nevolje ne mogu učiniti nemoćnim, vidi dokazom uzroka iznad vanjskih uzroka spram kojih je čovjek izgubio svaku nadu. Čovjek ni u kakvim okolnostima ne gubi nadu u Njega, ta nada nije nestajuća, u pogledu nje nema greške i ne može se zaboraviti. Odsustvo svjesnosti spram ovog osjećaja, iako je on potpuno fitretski, u svakodnevnom i običnom stanju Allame vidi u čovjekovoj zaočupljenosti ovim svijetom, njegovim uzrocima i privučenošću njegovim materijalnim ljepotama i bogatstvima.²²

Druga opservacija fitretske nade

U ovoj opservaciji koju je pojasnio ajetullah Šahābādi u maloj premisi ne polazi se od čovjekove nade koja se javlja u teškim situacijama, nego od nade u svakodnevnom ovosvjetskim poslovima i svim životnim trenucima. U vezi s tim on kaže: “Potpuno je jasno da ljudi svakodnevno obavljaju brojne radnje kakve su ibadet, trgovina, zemljoradnja, putovanje itd., ustvari čovjek prihvata umor od svih tih ovosvjetskih i onosvjetskih poslova. Također, jasno je da ovi poslovi nisu poželjni po sebi, nego su poželjni zbog njihovih krajnjih ciljeva. Međutim, njihovi krajnji rezultati nisu konačni. Jasan primjer toga su zemljoradnja, trgovina ili ibadeti. Kod ovih poslova nema jamca niti dokaza da će oni polučiti rezultat koji se očekuje i priželjkuje, osim nade u ostvarenje toga. Ovaj princip je toliko prisutan da i cijeli svijet funkcionira u skladu s nadom u povoljan rezultat. Ovo je potpuno očigledno i jasno.”²³

Nakon što je dokazao postojanje nade u svim životnim poslovima čovjeka, Šahābādi principom uzajamne povezanosti i teze da je pojam nade po svojoj biti korelacijski dokazuje postojanje subjekta u kojeg se polaže nada a koji je Živi, Moćni, Bogati i Blagi.²⁴

²²; Džewādi Āmoli, Abdullah, *Fitret dar Kur'an*, str. 209-210.

²³ Vidjeti: Tabatabaji, Muhammed Husejn, *El-Mizān*, sv. 12, str. 272.

²⁴ Šahābādi, Mirza Muhammed Ali, *Rašabātul-bihār*, str. 445.

²⁵ Ibidem, str. 445-446.

Fitretska ponizost

Argumentacija fitretske poniznosti o postojanju Boga je inovacija Šahābādija. U prvoj premisi argumentacije on fitretsku poniznost i krotkost čovjeka spram savršenstva dokazuje pomoću savjesti, te kaže: “Nakon što čovjek uvidi veličinu osobe, njegova duša prema toj osobi razvija osjećaj poniznosti.”²⁵

Naravno, osjećaj poniznosti spram savršenstva i veličine – koji je svojstven čovjekovoj biti i on to osjeća svojom savješću – nije ona poniznost koja je potaknuta pred posjednikom savršenstva: jer moguće je da osoba u svom srcu osjeća poniznost, ali je iz nekih razloga ne ispoljava, i obrnuto, da ne osjeća poniznost u srcu, ali se pretvara da je ima.

Druga premisa argumenta počiva na činjenici da je poniznost korelativna zbilja To znači da poniznost opstoji na osnovu dvije strane koje su u međusobnoj vezi. Jedna strana je onaj koji je ponizan, a druga strana je onaj prema kome se ispoljava poniznost. Ispoljena poniznost je čovjekov fitret, a onaj pred kojim se ispoljava ta poniznost je Živi, Sveznajući, Moćni i Bezpotrebni, Koji se ne mijenja u smrt, neznanje, slabost i siromaštvo. Jasno je da fitret ne može da bude ponizan osim onome koji je od svih bića najviši, a to biće jedino može biti ono koje je samo postojanje, život i moć.²⁶

Fitretski strah

U sljedećoj opservaciji Šahābādi svojom inovativnom filozofskom mišlju pojašnjava kako fitretski strah dokazuje postojanje Boga. On ustvrđuje da je potpuno očigledno postojanje voljenih stvari. Te voljene stvari ne postoje po svojoj biti jer, u suprotnom, ne bi se prometnule u svoje suprotnosti. Jasno je, također, da čovjek osjeća odvratnost prema suprotnostima njemu voljenih stvari, a one nisu pod kontrolom njegove volje da bi ih odbacio. Prema tome, čovjek stalno u svom fitretu osjeća strah spram voljenih stvari.

Sigurno je da je subjekt prema kojem čovjek osjeća strah egzistirajuća stvar, jer čovjek se ne

plaši nepostojeće stvari. A pritom, stvar spram koje se plaši mora imati život i znanje o onome koji ga se plaši; jer, ako pogledate neorganske stvari, one nemaju strah. Također, od osobe koju ne poznaje ili nije sposobna da mu nanese štetu čovjek nema straha. Prema tome, on osjeća strah spram bića koje je živo, ima znanje i moćno je.

S obzirom na sve to, strah je korelacioni pojam i kao takav on postoji zahvaljujući dvjema stranama odnosa u korelaciji i podrazumijeva suprotstavljenu stranu. A usto, na osnovu bezgrešnosti fitreta, osoba od koje se strahuje je živa, ima znanje i moćna je.²⁷

Fitretsko egzistencionalno siromaštvo i kontingentnost

Ova argumentacija također je inovativna Šahābādijeva misao. U toj argumentaciji, pozivajući se na kur’anske ajete:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ
الْحَمِيدُ

O ljudi, vi ste siromasi, vi trebate Allaha, a Allah je neovisan i hvale dostojan (Fātir, 15);

قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَلِيَّ اللَّهِ شَكَّ فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخَّرَكُمْ إِلَى
أَجَلٍ مُّسَمًّى

Poslanici njihovi su govorili: “Zar se može sumnjati u Allaha, Stvoritelja nebesa i Zemlje. On vas poziva da bi vam neke grijehе vaše oprostio i da bi vas do roka određenog ostavio”; posredstvom fitretskog siromaštva po biti i kontingentnosti po biti bića kontingentne Kreacije, Šahābādi dokazuje Biće Koje je po Svojoj Biti bezpotrebno Nužno postojeće. Naravno, treba reći da je dokaz egzistencionalnog siromaštva svega postojećeg osim Boga i njihove potrebe za višom egzistencionalnom razinom zasluga Mulla Sadre, a egzistencijalna kontingentnost kontingentnih bića dolazi od Ibn Sinaove argumentacije kontingentnog i nužno postojećeg.

Tok ove argumentacije je sljedeći: duša svih bića je ograničena, a njihova bit je čista vezanost i ovisnost, poput vezanosti i ovisnosti svjetlosti i isijavanja o izvoru svjetlosti i isijavanja.

²⁵ Ibidem, 443.

²⁶ Ibidem, str. 444.

²⁷ Ibidem, 445.

Upravo stoga, opstojnost ovih bića te očuvanje njihovih egzistencijalnih svojstava, što podrazumijeva svojstva i stanja kakva su ljepota, zdravlje, dobrota, savršenost i dostojanstvo, nije zahvaljujući njima samima. Sad kad znamo da je stanje cijele Kreacije takvo, bez imalo sumnje dolazimo do suda da su sva bića siromasi, jer njihove biti ukazuju na njihovo siromaštvo i potpunu potrebitost. S obzirom na fitretno siromaštvo po biti, dokazuje se biće koje je po svojoj biti bezpotrebno.²⁸

Šahābādi kao potvrdu svoje argumentacije navodi Ibn Sinaovu argumentaciju kontingentnosti i nužnosti te, pozivajući se na 10. ajet sure *Ibrāhim*, esencijalno siromaštvo bića dokazuje na na način koji navodimo u nastavku.

Praksa poslanika kod dokazivanja postojanja Stvoritelja bila je da svoj narod pozivaju na posmatranje nebesa i Zemlje i svega onoga što se dešava na njima kako bi otklonili svaku sumnju. Naravno, na način da to ne okonča u beskonačnom nizu i zatvorenom krugu. Kao da su poslanici svojim sljedbenicima govorili da niz kontingentnih bića, koliko god da je beskonačan, on je, u cjelini gledano, opet poput jednog kontingentnog bića i u krajnjem ima potrebu za jednim djelotvornim uzrokom: jer nije moguće da jedna karika ovog niza bude djelotvorni uzrok, jer je i on sam kontingentan.

Prema tome, djelotvorni uzrok mora biti izvan niza i on ne može biti nepostojanje ili kontingentno biće, a to znači da mora biti Nužno postojeće biće.²⁹

Koliko god da se ova Šahābādijeva argumentacija oslanja na Mulla Sadraovo pojašnjenje o egzistencijalnom siromaštvu i Ibn Sinaovom argumentu kontingentnosti i nužnosti, Šahābādi je, pozivajući se na kur'anske ajete i dokazivanja toga da je siromaštvo i kontingentnost od fitreta, ponudio inovativnu argumentaciju koja je prerasla u fitretnu argumentaciju.

Odbojnost fitreta prema manjkavosti i ljubav za izvorom

Ajetullah Šahābādi je nadahnuće da argument odbojnost fitreta prema manjkavosti i njegovu ljubav za izvorom i originalnošću pronašao

u kazivanju o razgovoru koji se vodio između hazreti Ibrahima i njegova naroda.

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ ﴿١٠﴾ فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِعًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ﴿١١﴾ فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِعَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿١٢﴾ إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ

A kad ugleda Mjesec kako izlazi, reče: "Ovo je Gospodar moj." A pošto zađe, on reče: "Ako me Gospodar moj na pravi put ne uputi, bit ću sigurno jedan od onih koji su zalutali." A kad ugleda Sunce kako se rađa, on uzviknu: "Ovo je Gospodar moj, ovo je najveće!" – A pošto zađe, on reče: "Narode moj, ja nemam ništa s tim što vi Njemu druge ravnim smatrate! Ja okrećem lice svoje, kao pravi vjernik, prema Onome koji je nebesa i Zemlju stvorio, ja nisam od onih koji Njemu druge ravnim smatraju!" (El-En'ām, 76-79)

Hazreti Ibrahim je argumentom odbojnosti fitreta prema manjkavosti negirao božanstvenost svemu drugom osim Bogu, a argumentacijom o ljubavi za izvorom dokazao je božanstvenost Boga. Obje ove argumentacije sadržane su u izrijeku tevhida: *La illabe illallah*.³⁰

Mala premisa ove argumentacije bi glasila: nije moguće da izvor i korijen neke stvari bude predmetom mržnje jednog njegovog ogranka. Ustvari, vrijedi obrnuto, zahtjev fitreta je da se ogranak vraća s ljubavlju i žudnjom ka svom izvoru. Također, jasno je da fitret ne voli manjkavost.

Zalazak i nestajanje stvari je manjkavost, jer to je pokazatelj da ona nije svugdje prisutna i stalno je okrenuta prema jednoj strani.

Prema tome, hazreti Ibrahim putem izuzimajuće dedukcije odbacuje božanstva zvijezda na sljedeći način.

Da su zvijezde osnova i ishodište, bile bi voljene. Međutim, one nisu voljene, stoga nisu ni ishodište. Drugim riječima, da su zvijezde ishodišta, bile bi voljene, ali nisu voljene, nego su

²⁸ Šahābādi, Mirza Muhammed Ali, *Rasāhatul-bihār*, str. 428.

²⁹ Ibidem, 432.

³⁰ Ibidem, str. 455.

premet mržnje, što znači da nisu ni ishodišta. Potom hazreti Ibrahim postojanje Boga dokazuje argumentom ljubavi prema ishodištu tako što “ja u svom biću nalazim potpunu posvećenost i ljubav ka savršenstvu i ovo dvoje pripada samo onome koji je stvorio mene i nebesa i Zemlju i ishodište je svih nas”.³¹

Mulla Sadraova opservacija argumenta fitreta

Prema mišljenju Mulla Sadre, najbolji vid spoznaje Uzvišenog Boga jest neposredno odnosno prisutno znanje koje se opet razlikuje od čovjeka do čovjeka ovisno o njegovom egzistencijalnom kapacitetu. Općenito gledano, tri su vida prisutnog znanja. *Prvi vid* – prisutno znanje stvari o samoj sebi, kao u slučaju znanja duše o svojoj biti, što je ustvari jedna te ista stvar; ili znanje Uzvišenog Boga o Svojoj zbilji, što je sama Njegova Bit. *Drugi vid* – prisutno znanje uzroka o posljedici. Primjer toga je Božije znanje o stvorenjima koje On potpuno egzistencionalno obujmljuje. *Treći vid* – prisutno znanje posljedice o uzroku koje je ujedno najslabiji vid prisutnog znanja. Sukladno ovome, s obzirom na to da je čovjek jedan od aspekata Nužnog bića i da o svom Stvoritelju ima tračak prisutnog znanja u veličini svojih egzistencijalnih sposobnosti, ovo znanje njemu je dato zajedno s njegovom egzistencijom. Uvijek između darovaoca i primaoca postoji egzistencijalna povezanost i korelacija, te tako kad god primalac posmatra svoju bit, istovremeno posmatra i svoju ovisnost i povezanost s Darovaocem. Dakle, prisutno znanje posljedice o uzroku (primaoca o Daraovaocu) dato je posljedici od Apsolutnog Darovaoca zajedno sa stvaranjem tog uzroka. Koliko god da ljudi, s jedne strane, ne mogu potpuno percipirati Darovaoca zbog jačine Njegove svjetlosti, toliko Ga, s druge strane, mogu spoznati u veličini svojih mogućnosti.

Prema tome, čovjek je posljedica, odnosno Božije stvorenje i svaka posljedica ima prisutno znanje o svom uzroku. Dakle, čovjek ima prisutno znanje o Bogu i ovo znanje i vizija Boga usađena je u njegov fitret.³²

Tabatabajeva opservacija argumenta fitreta

Allame Tabatabaji, r.a., kod tumačenja 53. ajeta sure *En-Nabl* argumentaciju fitreta zasniva na osjećaju potrebe i tvrdnji da je taj osjećaj korelativna stvar.

Allame Tabatabaji: “Koliko god da čovjek nije religiozan i ne vjeruje u Boga, ipak kad zapadne u teške nedaće i okrene se svom biću i savjesti, naći će da mu nada nije u potpunosti nestala i srce se još veže za neku stvar. Nije moguće da nada postoji u čovjeku a da ne postoji osoba prema kojoj gaji tu nadu. Dakle, samo postojanje nade dokaz je postojanja i osobe za koju tu nadu veže. Također, svako stanje čovjeka koje podrazumijeva određenu povezanost, suodnos, poput ljubavi, mržnje, volje, odvratnosti, privlačenja i slično, nije moguće bez postojanja druge strane u vanjskom svijetu. Dakle, ukoliko u vanjskom svijetu ne bude predmeta želje, žudnje, volje i privlačnosti, utoliko nije moguće da se desi ljubav, volja i privlačenje. Ovo vrijedi za sve što nije lišeno odnosa i korelacije.

Uglavnom, čim se čovjek nađe u nevoljama i u sebi prepozna nadu, uprkos tome što su svi materijalni uzroci prekinuti, to je dokaz da postoji uzrok iznad tih uzroka koji ne mogu velike nedaće izbrisati. To je uzrok kojem stradanje, zaborav i nemar ne mogu ništa. To je zbilja koju čovjek nalazi u svom biću i fitret je svjestan toga, koliko god da čovjeka prema tome učine nemarnim izvanjski uzroci i zaokupiraju ga materijalna dobra.”³³

U djelu *Usūl-e felsefe ve raweš-e reālism* Allame Tabatabaji argument fitreta prezentira u formi zakona kauzaliteta i pritom kaže: “Ono što je potpuno jasno jeste da, otkad postoji pisana historija i ono o čemu nauka u svojim istraživanjima prethistorije govori, čovjek nikad nije našao smiraj glede pitanja kauzaliteta. Stalno je propitivao i istraživao to pitanje. Stalno je prisutna borba u njegovom prihvatanju ili odbacivanju. Ako dokazivanje principa kauzaliteta ne bismo smatrali pitanjem koje se odnosi na čovjekov fitret (a on to jest), osnovna tema o Stvoritelju

³¹ Ibidem.

³² Mulla Sadra, *El-Hikmetu el-mute’alije fil-asfār el-’aqlije el-’erbe’e*, sv. 1, str. 37-38.

³³ Tabatabaji, Muhammed Husejn, *El-Mizān*, sv. 12, str. 272.

Kreacije i dalje je fitretska, jer čovjek Kreaciju, unatoč Njzinoj složenosti, vidi kao jedno i želi shvatiti da li uzrok kojeg svojim fitretskim instinktom potvrđuje za svaku pojedinačnu pojavu u Kreaciji postoji i za cijelu Kreaciju kao cjelina.”³⁴

U ovom objašnjenju Allame Tabatabaji fitretsko vjerovanje čovjeka u osnovu uzročnosti zbog principa korelativnosti uzima kao sredstvo u dokazivanju Uzroka svih uzroka.

Motahharijeva opservacija argumenta fitreta

Morteza Motahhari nudi dva pojašnjenja argumenta fitreta i fitretske čovjekove pažnje prema Bogu. Ovom prilikom zbog ograničenosti prostora navest ćemo jedno pojašnjenje u kojem se Motahhari poziva na princip kauzaliteta. On smatra da čovjek traži Boga zbog toga što njegovim bićem vlada princip kauzaliteta. Motahhari kaže: “Čovjek je stalno u potrazi za uzrocima pojava i ta ga potraga dovodi do ishodišta svih uzroka. Da čovjek nema motivaciju da otkrije uzroke i da stigne do uzroka svih uzroka, u sučeljenju s vanjskim pojavama bio bi ravnodušan i indolentan. Međutim, pitanje je sljedeće: šta je to što čovjeka potiče na traženje uzroka neke vanjske pojave kad je primijeti? Zar nije tako da se i životinja suočava s tom pojavom, ali ona nema tih pitanja.

Ono što čovjeka tjera da propituje uzrok neke pojave jest osjećaj unutar njegova bića da svaka pojava ima potrebu za uzrokom. I neizbježno mu se nameće pitanje da li i taj uzrok kao pojava mora imati svoj uzrok. Tako se čovjeku nameće pitanje da li svi ti uzroci imaju jedno ishodište, jedan uzrok koji sam nema potrebu za uzrokom? Ovo je čisto fitretska stvar.”³⁵

Fitretsko znanje o Bogu spomenuto u kur’anskim ajetima

Osim racionalne spoznaje Boga, to jest spoznaje na temeljima argumentacije kojom, posmatrajući stvorenja i oslanjajući se na razum, čovjek

dolazi do spoznaje Stvoritelja, on ima i srčanu spoznaju o Bogu koja se ostvaruje bez pomoći razuma i posmatranja stvorenja. Ova spoznaja svoje korijene ima u svjetovima prije ovog svijeta. Gospodar je sakupio sve ljude u svijetu koji se nekad naziva Svijetom zerra ili Svijetom duša i tu im Se predstavio bez posredništva. Nakon Svoga predstavljanja i osvjedočenja duša u Njegovo postojanje, On je od duša iznudio njihovu potvrdu o Njegovom Gospodstvu. Ta spoznaja koja podrazumijeva i vjerovanje u tevhid utkana je čovjekovu dušu, odnosno fitret. Takav čovjek s priznanjem o Božijoj jednoći dolazi na ovaj svijet i njegov prvi odnos s Bogom je upravo ova srčana spoznaja o Njemu ili, kako će neki reći, ideja o Njemu.

Prije nego što pristupimo kur’anskim ajetima o fitretskom znanju o Bogu, neophodno je navesti kratko racionalnu argumentaciju koja će nas pomoći u razumijevanju nastavka teksta.

- a) Čovjek je nematerijalno biće.
- b) Svako nematerijalno biće izravno i bez procesa stjecanja znanja poznaje svoga Stvoritelja.

Zaključak: čovjek poznaje Boga po svojoj prirodi (fitretu).

U Kur’anu čitamo:

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَن تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ۝ أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِن قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِّن بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ

Ikad je Gospodar tvoj iz kičmi Ademovih sinova izveo potomstvo njihovo i zatražio od njih da posvjedoče protiv sebe: “Zar Ja nisam Gospodar vaš?” – oni su odgovarali: “Jesi, mi svjedočimo” – i to zato da na Sudnjem danu ne reknete: “Mi o ovome ništa nismo znali”, ili da ne reknete: “Naši preci su prije nas druge Allahu ravnim smatrali, a mi smo pokoljenje poslije njih. Zar ćeš nas kazniti za ono što su lažljivci činili?” (El-Araf, 172-173)

U vezi s ovim ajetima vođene su brojne rasprave. Međutim, ono što je jasno kod njih a predmetom je našeg istraživanja jest činjenica da Uzvišeni Bog, da bi upotpunio Svoj dokaz prema ljudima, od njih

³⁴ Tabatabaji, Muhammed Husejn, *Usūl-e felsefe ve ravš-e realism*, fusnote Morteza Motahhari, sv. 5, str. 38-40.

³⁵ Motahhari, Morteza, *Fitret*, str. 68-69.

je iznudio priznanje i zavjet o Svom Gospodstvu. Uvidom u predaje moguće je ove ajete zajedno s ajetom o fitretu (*Rūm*, 30) uzeti kao dokaz o urođenoj tevhidskoj prirodi čovjeka.

Zorāre prenosi od je Imam Sadik ovaj ajet protumačio u značenju da je spoznaja položena u srca ljudi.

...قال ثبتت المعرفة في قلوبهم...

“...u njihovim srcima je ustanovljena spoznaja...”³⁶

A Imam Bakir je tumačeći ajet o fitretu rekao:

فطهرهم على معرفته أنه ربهم

“Stvorio ih je na spoznaji da je On njihov Gospodar.”³⁷

Ajeti koji ukazuju na čovjekovu svjesnost o Bogu u teškim situacijama

Kako smo prethodno istaknuli, jedna od karakteristika fitretskih djelovanja je njegovo unutarnje iskustvo. Fitretska djelovanja postoje kod svih ljudi. Ako neko kaže ja to ne nalazim kod sebe, on je nemaran, a ne nezalica. Njega treba osvijestiti, probuditi i otkloniti mu nedomumice. Ovo vrijedi i za fitretsko znanje o Bogu. To znanje u posebnim okolnostima biva aktuelizirano. Okupiranost ovim svijetom, njegovim poslovima i ljepotama, ograničenost tijelom sve su to zastori koji sprečavaju da ono postane aktuelno i razvije se. Kad čovjek prekine vezu s ovim poslovima, bilo svojom voljom ili prisilno, on jasno nađe Boga Uzvišenog. Jedan od tih slučajeva je kad se čovjek nađe u okolnostima u kojima izgubi nadu u sve materijalne uzroke. Kad se nađe bez oslonca i u beznađu. Tad se uklanjaju zastori s fitretske okrenutosti ka Bogu i njegova egzistencijalna veza s Uzvišenom Biti postaje jasna.³⁸

U Kur'anu se na više mjesta navode primjeri o tome da kad čovjek prekine vezanost za materijalne uzroke, kao rezultat toga probudi se fitret. Neki od tih slučajeva su sljedeći:

فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلِكِ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ

Kad se u lađe ukrcaju, iskreno se mole Allahu, a kad ih On do kopna dovede, odjednom druge Njemu ravnim smatraju. (El-Ankebūt, 65)

Allame Tabatabaji kaže: “Ovaj ajet jasno govori o tome da je nepatvorena iskonska priroda (fitret) nevjernika kao i kod ostalih ljudi na tevhidu i potvrđuju ga ako budu upitani za stvoritelja nebesa i Zemlje. Ako je njihov Stvoritelj Allah, tad je i njihov Upravitelj Allah, jer upravljanje nije odvojivo od stvaranja. Onaj prema Kojem su svi strahovi i nade, On je i obožavani Koji nema sudruga. Tim slijedom oni nesvjesno priznaju Božiju jednoću.”³⁹

Sljedeća dva ajeta nose istu poruku:

وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوَجٌ كَالظَّلِيلِ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ

A kad ih talas, kao oblak, prekrije, mole se Allahu iskreno Mu vjeru ispovijedajući; a čim ih On do kopna dovede, samo Mu neki zahvalni ostaju. A dokaze Naše samo izdajnik, nezahvalnik poriče. (Luqmān, 32)

وَمَا بِكُمْ مِّنْ نَّعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجَاوَرُونَ

*Od Allaha je svaka blagodati koju uživete, a čim vas nevolja kakva zadesi, opet od Njega glasno pomoć tražite. (En-Nahl, 53)*⁴⁰

Sljedeći ajet kao i prethodni govore o vjerovanju u Božiju jednoću koje se nalazi u prirodi svakog čovjeka.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٠﴾ بَلْ إِلَٰهُهُمْ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ

Reci: “Kažite vi meni, ako istinu govorite, kad bi vam došla Allahova kazna ili vas iznenadio Smak svijeta, da li biste ikoga drugog osim Allaha priznavali?” Njega biste samo molili da, ako hoće, otkloni od vas ono za što ste Ga molili, a ne bi vam ni na um pali oni koje ste Mu ravnim smatrali. (El-En’ām, 40-41)

³⁶ Medžlisi, Muhammed Baqir, *Bihārul-enwār*, sv. 3, str. 280, hadis 16.

³⁷ Ibidem, hadis 13.

³⁸ Misbāh Jazdi, Muhammed Taqi, *Ma’āref-e Kur’an*, sv. 1, str. 29.

³⁹ Džewādi Amoli, Abdullah, *Dab maqāle pirāmun-e Mabd’a we Ma’ād*, str. 75-76.

⁴⁰ Tabatabajijevo pojašnjenje ovog ajeta prethodno smo naveli.

Svi ovi i drugi ajeti, pa i sljedeći, ukazuju na to da se ljudska priroda, odnosno fitret u nedaćama budi. Navođenje slučajeva kakvi su smrt i opasnosti na moru samo su primjeri principa koji vrijedi u svim sličnim okolnostima.

قُلْ مَنْ يُنَجِّيْكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَأَنْجَاَنَا مِنْ هَذِهِ لَتَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ

Reci: "Ko vas iz strahota na kopnu i moru izbavlja kad mu se i javno i tajno ponizno molite: Ako nas On iz ovoga izbavi, sigurno ćemo biti zahvalni!" (El-En'ām, 63)

U onom poznatom kazivanju prenosilac se obraća Imamu Sadiku: "Raspravljali smo o postojanju Boga i to nas je ostavilo zbunjenim. Uputi nas o tome." Imam Sadik reče: "Jesi li putovao brodom?" Prenosilac reče: "Da." Imam Sadik reče: "Da li ti se ikad desilo da tvoj brod potone i ti se nađeš među valovima bez spasa?" Prenosilac reče: "Da." Imam Sadik reče: "Da li je u tom trenutku tvoje srce postalo svjesno nekoga ko je moćan da te spasi?" Prenosilac reče: "Da. Srce mi se vezalo za to biće koje me može spasiti." Imam Sadik reče: "To biće je Bog Koji kad drugog spasitelja nema, moćan je da te spasi."⁴¹

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ

Okreni lice svoje ti, kao vjernik pravi, čistoj vjeri, Allahovoj prirodi, prema kojoj On ljude stvori! – Nema promjene u Allahovu stvaranju! (Rūm, 30)

Ovaj ajet je potpuno jasan u tome da je obožavanje jednog Boga kao vjera dio čovjekovog stvaranja.⁴²

Ajeti koji prenose razgovor s mnogobošcima u vezi sa Stvoriteljem pokazatelji su fitretskog vjerovanja u Boga

Sljedeći ajeti su toliko jasni u poruci da čak i mnogobošci i nevjernici, i uprkos svem poricanju, priznaju postojanje Uzvišenog Boga.

⁴¹ Šejh Sadūq, *Et-Terwīd*, str. 231.

⁴² Tabatabajji, Muhammed Husejn, *El-Mizān*, sv. 8, str. 299.

وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

A da ih upitaš: "Ko je stvorio nebesa i Zemlju?" – sigurno bi rekli: "Allah!" – a ti reci: "Hvaljen neka je Allah!" – samo što većina njih ne zna. (Luqmān, 25)

وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ

A ako ih zapitaš ko ih je stvorio, sigurno će reći: "Allah!" (Ez-Zubruf, 87)

وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ

A da ih upitaš: "Ko je nebesa i Zemlju stvorio i ko je Sunce i Mjesec potčinio?" – sigurno bi rekli: "Allah!" Pa kamo se onda odmeću? (El-Ankebūt, 61)

وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ

A ako ih upitaš: "Ko s neba kišu spušta i njome mrtvu zemlju oživljava?" – sigurno će reći: "Allah!" – a ti reci: "Hvala Allahu!" (El-Ankebūt, 63)

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ

Upitaj: "Ko je Gospodar sedam nebesa i ko je Gospodar svemira veličanstvenog?" Odgovorit će: "Allah!" (El-Mu'minūn, 86-87)

Ajeti o opominjanju

Kur'an i sebe i Poslanika, s.a.v.a., opisuje istom osobinom, a to je da su oboje samo opominjači ljudskog roba. Tako u Kur'anu čitamo:

كَلَّا إِنَّهُ تَذَكُّرٌ

Nikad! Kur'an je opomena, uistinu. (El-Muddessir, 54)

فَذَكَّرْنَا نَمَّا أَنْتَ مُذَكَّرٌ

Pa, opominji! Ti si samo opominjač. (El-Gāšije, 21)

U vezi s Poslanikovim, s.a.v.a., položajem opominjača Džewādi Āmoli kaže: "Poslanik je samo opominjač svim ljudima, a to znači da sve što govori ljudima, to u njihovim bićima već postoji. Poslanikova zadaća je samo da podsjeti na to već

postojeće. Ovo nije ograničeno samo na sljedbenike knjige, jer da vrijedi samo za njih, to ne bi bio pokazatelj fitretske spoznaje kod svih ljudi.⁴³

Ajeti o zaboravu

Čani Kur'an kaže:

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ

I ne budite kao oni koji su zaboravili Allaha, pa je On učinio da sami sebe zaborave. (Hašr, 19)

Zaborav o kojem se govori u ovom ajetu ukazuje na to da su nevjernici imali znanje o Bogu, ali je njihovo poricanje, odnosno nevjerstvo učinilo da zaborave. Slično ovom i drugi ajeti koji govore o zaboravu nevjernika i mnogobožaca mogu biti potvrda o fitretskom znanju svih ljudi o Bogu, jer gdje god ima govora o zaboravu, to znači da je čovjek prvo nešto znao pa potom zaboravio. Takav je i sljedeći ajet:

نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

Zaboravljaju Allaha, pa je i On njih zaboravio. (Et-Tewbe, 67)

Ajet o fitretskoj uputi

Osmi ajet sure *Eš-Šems* jedan je od onih ajeta koji zaokupljaju posebnu pažnju iz više razloga, međutim, on nas ovom prilikom zanima samo u kontekstu naše teme. Ajet glasi:

فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا

Pa joj put dobra i put zla shvatljivim učinio. (Eš-Šems, 8)

Ajet jasno aludira na fitretsku uputu putem koje čovjek percipira dobro i zlo. Znanje o putu dobra i zla je položeno u čovjekovo biće i čini njegovu prirodu i fitretsku spoznaju.

Fitretsko znanje o Bogu u predajama

U predajama nalazimo brojna tumačenja fitreta. Svako od tih tumačenja uzima u obzir poseban aspekt fitreta, s tim da se većina njih ipak odnosi na osnovna i najvažnija islamska naučavanja u području vjerovanja kakva su naučavanja o Bogu,

tevhidu i vjerovjesništvu. Islamski nauk je veoma jasan kad kaže da je čovjek stvoren s nekim vidom spoznaje o postojanju Boga. U nastavku se osvrnimo na neke od tih predaja.

Bog je ljude stvorio

na spoznaji njihova Gospodara

Imam Bakir prenosi poznatu predaju od Poslanika, s.a.v.a.:

مَا مِنْ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ إِلَّا عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ اللَّذَانِ يَهُودَانِيهِ
وَ يَنْصَرَانِيهِ وَ يُمَجَّسَانِيهِ

“Svako dijete se rađa s iskonskom prirodom (u islamu), a roditelji ga onda učine ili jevrejom, ili kršćaninom, ili vatropoklonikom.”⁴⁴

U drugoj predaji nakon što navodi prvi dio hadisa: “Svako dijete se rađa s iskonskom prirodom – fitretom”, tumačeći ga, Imam Bakir dodaje:

يَعْنِي الْمَعْرِفَةَ بِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ خَالِقُهُ. كَذَلِكَ قَوْلُهُ وَ
لَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ

“To je spoznaja da je Allah, dž.š., njegov Stvoritelj, kao što i kaže Božiji govor: *A da ih upitaš: “Ko je stvorio nebesa i Zemlju?” – sigurno bi rekli: “Allah!”*⁴⁵

Imam Ali u jednoj dovi obraća se Bogu Uzvišenom riječima:

جَابِلِ الْقُلُوبِ عَلَى فِطْرَتِهَا

“O Stvoritelju duša u izvornoj naravi njihovoj (fitretu)!⁴⁶

Imam Sadik je u vezi s načelnošću fitreta rekao:

إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ النَّاسَ كُلَّهُمْ عَلَى الْفِطْرَةِ الَّتِي
فِطْرَتُهُمْ عَلَيْهَا

“Allah, dž.š., je stvorio sve ljude na iskonskoj prirodi – fitretu.”⁴⁷

Ove predaje su veoma jasne i ne ostavljaju nikakvu sumnju da su svi ljudi stvoreni sa

⁴³ Džewādi Āmoli, Abdullah, *Fitret dar Kur'an*, str. 72.

⁴⁴ Šejh Sadūq, Muhammed ibn Ali, *Men la jehduruhu el-faqih*, sv. 2, str. 49; Šejh Sadūq, Muhammed ibn Ali, *Illeuš-šerā'e*, sv. 2, str. 376.

⁴⁵ Šejh Sadūq, Muhammed ibn Ali, *Et-Tewhid*, str. 331

⁴⁶ Ali ibn Ebi Talib, *Staza rječitosti*, Govor 71, str. 76.

⁴⁷ Kulejni, Muhammed, *El-Kāfi*, sv. 2, str. 72.

spoznajom o Uzvišenom Bogu. Uopće nije moguće pretpostaviti da čovjek nema nikakve spoznaje o Bogu. Naravno, postojanje te spoznaje ne znači da čovjek može napredovati u spoznaji bez odnosa s vjerovjesnicima a pritom postati rob. Ustvari, božanski učitelji tu spoznaju treba da probude i ožive i da ljude potom upoznaju s njihovom zbiljom.

Imam Ali iskazujući hvalu Bogu Uzvišenom kaže:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الْمَلِئَمِ عِبَادَهُ حَمْدَهُ وَ فَاطِرِهِمْ عَلَى مَعْرِفَةِ رَبُّوبِيَّتِهِ!

“Hvala Allahu Koji je Svoje robove nadahnuo hvalom Njega i Koji ih je stvorio na spoznaji Njega!”⁴⁸

Ista dova se prenosi i od Imama Reze.⁴⁹ U dovi koja se prenosi od Imama Bakira i Imama Sadika učimo:

اللَّهُمَّ خَلَقْتَ الْقُلُوبَ عَلَى إِرَادَتِكَ وَفَطَرْتَ الْعُقُولَ عَلَى مَعْرِفَتِكَ!

“Moj Bože, srca si stvorio Svojom voljom, a razume si stvorio na spoznaji Tebe!”⁵⁰

Imam Sadik prenosi da je hazreti Musa ibn Imran pitao Boga Uzvišenog:

قال موسى بن عمران: يَا رَبِّ، أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ عِنْدَكَ؟ فَقَالَ: حُبُّ الْأَطْقَالِ؛ فَإِنَّ فِطْرَتَهُمْ عَلَى تَوْحِيدِي فَإِنْ أُمَّتُهُمْ أُدْخِلْتَهُمْ بِرَحْمَتِي جَنَّتِي.

“Moj Bože, koje je Tebi najvrednije djelo?”, na šta Bog Uzvišeni odgovori: “Ljubav prema djeci, jer njihova priroda (fitret) je na tevhidu. Stoga, ako ih usmrtime, Ja ih uvodim Svojom milošću u Moj Džennet.”⁵¹

Ova predaja potpuno je saglasna sa sadržajem prethodnih predaja, a posebno s predajom: “Svako novorođenče se rađa u fitretu.” Zanimljivo u ovoj predaji jest to da umrla malodobna djeca odlaze u Džennet. Naravno, treba reći da postoje

i predaje koje govore o tome da će djeca, maloumnici i obespravljani biti ispitani na budućem svijetu, ali to izlazi iz okvira naše rasprave.

Posredstvom fitretskog znanja o Bogu dokaz Božiji biva potvrđen

Imam Husejn u poznatoj dovi koju je učio na Dan Arefata u dijelu u kojem pojašnjava način Božijeg stvaranja kaže:

أوجبت علي حجتك بأن ألهمتني معرفتك!

“Učinio si Svoj dokaz spram mene obavezujućim onda kad si me nadahnuo spoznajom o Tebi!”⁵²

Imam Reza kaže:

بِالْعُقُولِ تَعْتَقِدُ مَعْرِفَتَهُ وَ بِالْفِطْرَةِ تَثْبُتُ حُجَّتَهُ

“Razumima se uobličava spoznaja Njega, a fitretom biva potvrđen dokaz Njegov.”⁵³

Imam Reza ovdje vrlo jasno pojašnjava ulogu razuma i fitreta. Razumom se spoznaje Bog, a fitretom se upotpunjuje Božiji dokaz spram ljudi. Iz vjerskih tekstova vrlo jasno se da shvatiti da je razum najvažniji, ustvari jedinstven Božiji dokaz spram ljudi. Međutim, u ovoj predaji i uz spomen razuma fitret se predstavlja kao Božiji dokaz. Iz ovoga možemo shvatiti: da Uzvišeni Bog nije Sebe predstavio čovjeku i da ga nije stvorio na fitretu koji podrazumijeva znanje o Bogu, razum po sebi ne bi bio dovoljan u spoznaji. Posredstvom svjetlosti fitreta razum čovjeka vodi ka poštivanju Njegovih zakona i poniznosti i robovanju Njemu. Dakle, da Uzvišeni Bog nije Sebe predstavio čovjeku, on Ga nikad ne bi mogao spoznati.

Iskonsko znanje o Božijoj jednoći u predajama

Jedan od primjera fitretskih vjerovanja je tevhid, odnosno vjerovanje u Božiju jednoću. Tako Imam Sadik u vezi s ajetom: *Allahovoj prirodi, prema kojoj On ljude stvorio!* (Rūm, 30), objašnjava da se misli na vjerovanje u Božiju jednoću.⁵⁴

Imam Ali očitovanje *la illabe illallah* (nema boga osim Allaha) tumači kao fitret:

⁴⁸ Kulejni, Muhammed, *El-Kāfi*, sv. 1, str. 139.

⁴⁹ Medžlisi, Muhammed Baqir, *El-Bihār*, sv. 4, str. 284.

⁵⁰ Ibidem, sv. 95, str. 403.

⁵¹ Ibidem, sv. 104, str. 105.

⁵² Ibidem, sv. 60, str. 372.

⁵³ Šejh Saduq, *Et-Tevhid*, str. 35.

⁵⁴ Kulejni, Muhammed, *El-Kāfi*, sv. 2, str.

كلمة الإخلاص فاتها الفطرة

“Očitovanje ihlása (vjerovanje u Božiju jednoću) je fitret (iskonska priroda čovjeka).”⁵⁵

U jednoj dovi Imam Sadik uči:

أَسْأَلُكَ بِتَوْحِيدِكَ الَّذِي فَطَرْتَ عَلَيْهِ الْعُقُولَ!

“Bože, tako Ti Tvoga tevhida na kojemu si stvorio razume!”⁵⁶

Glede odnosa spoznaje Boga i Božije jednoće treba reći da u predajama ove dvije spoznaje nisu odvojeno razmatrane na način da trebaju zasebne dokaze. Zapravo, stvaranje ljudi na iskonskoj prirodi obuhvata i znanje o Božijoj jednoći. Zato vidimo da Imam Bakir kod tumačenja ajeta: *Okreni lice svoje ti, kao vjernik pravi, čistoj vjeri, Allahovoj prirodi, prema kojoj On ljude stvori*, rekao:

فطرحهم على التوحيد عند الميثاق على معرفته أنه ربهم

“Bog je ljude stvorio na tevhidu kada su ljudi prihvatili zavjet na spoznaju da je On njihov Gospodar.”⁵⁷

Brojne su predaje koje ukazuju na to, ali mi ćemo se ovdje zadovoljiti samo nekim primjerkima dovoljnim da se ukaže na osnovno pitanje.

Smisao dolaska vjerovjesnika je buđenje i podsjećanje fitreta na spoznaju Boga

Prenosi se u *Stazi rječitosti* da je Imam Ali rekao:

وَاصْطَفَى سُبْحَانَهُ مَنْ وَلَدَهُ أَنْبِيَاءَ أَخَذَ عَلَى الْوَحْيِ مِيثَاقَهُمْ وَ عَلَى تَبْلِيغِ الرِّسَالَةِ أَمَانَتَهُمْ لَمَّا بَدَلُ أَكْثَرُ خَلْقِهِ عَهْدَ اللَّهِ إِلَيْهِمْ فَجَهِلُوا حَقَّهُ وَ اتَّخَذُوا الْأَنْدَادَ مَعَهُ وَ اجْتَالَتَهُمُ الشَّيَاطِينُ عَنِ مَعْرِفَتِهِ وَ اقْتَطَعَتْهُمُ عَنِ عِبَادَتِهِ؛ فَبَعَثَ فِيهِمْ رَسُولَهُ وَ وَاتَرَ إِلَيْهِمْ أَنْبِيَاءَهُ لِيَسْتَأْذِنَهُمْ مِيثَاقَ فِطْرَتِهِ وَ يُدَكِّرُوهُمْ مِنْ سِيِّئِ نَعْمَتِهِ وَيَحْتَجُّوا عَلَيْهِمْ بِالتَّبْلِيغِ.

“Iz potomstva njegova Uzvišeni je izabrao vjerovjesnike i uzeo jamstvo njihovo za objavu Svoju i za nošenje poruke Božije kao obavezu

njihovu. Tokom vremena mnogi su ljudi iznevjerili povjerenje Božije, zanemarili pravo Njegovo i pomiješali utvare zajedno s Njim. Šejtan ih je odvratio od poznavanja Njega i držao ih daleko od služenja Njemu. Onda im je Allah uputio poslanike Svoje i niz vjerovjesnika Svojih da bi ispunili prisegu Stvaranja Prvotnog, da bi ih podsjetili na dar Njegov zaboravljeni, da bi ih potakli poučavanjem, da bi im otkrili skrivena svjetla spoznaje, da bi im pokazali znake svemoći Njegove.”⁵⁸

Imam Ali u ovom govoru pojašnjava filozofiju slanja vjerovjesnika u nizu. U nekim periodima, nakon što prođe mnogo vremena i usljed nedostupnosti Božijih ljudi, božanska učenja toliko izbljede i na kraju potpuno bivaju zaboravljena, pa čovjek živi kao da nikad nije imao kontakt s vjerovjesnicima i božanskim učiteljima. Rezultat toga je da je Boga u potpunosti zaboravio. Jasno je da Bog, ako želi kazniti te ljude zbog njihovih djela, mora prvo poslati učitelje koji će ih izbaviti iz zaborava i pojasniti im njihove obaveze.

Nekad je i tako da pobožni vjernik koji je stalno zaokupljen ibadetom Bogu, s vremenom, usljed nevjerničkog i mnogobožaćkog okruženja i izloženosti šejtanskim došaptavanjima, robovanje Bogu zamijeni robovanjem Njegovim stvorenjima.

Uzvišeni Bog zbog ovakvih ljudi stalno u nizu šalje Svoje vjerovjesnike da podsjetite ljude na ispunjenje zavjeta koji su prihvatili. Također, vjerovjesnici ljude podsjećaju na spoznaju Boga koju su zaboravili.

Ovaj govor Imama Alija kazuje da vjerovjesnici kod ljudi žele oživiti iskonsku prirodu koja je u njih položena i po kojoj ih je Uzvišeni Bog stvorio, a to je tevhid, robovanje samo Njemu jedinome i spoznaja Njega.

Zaključak

Prvi koji govori o ljudskoj nepatvorenoj, iskonskoj prirodi – prirodi u koju je utkana ideja o Bogu prije nego što je čovjek došao na ovaj svijet – jest Kur'an. U jeziku Kur'ana to je fitret. U islamskim predajama to pitanje se razrađuje dalje

⁵⁵ Šejh Sadūq, Muhammed, *El-Faqih*, sv. 2, str. 205; isti iskaz se nalazi i u *Stazi rječitosti* u prijevodu na bosanski jezik u govoru 109. na str. 102. gdje je preveden kao: “...I očitovanje predanosti, jer je to izvorna narav prava.” Dakle, كلمة اخلاص je preveden s “očitovanje predanosti”. Smatram da je s obzirom

na tumačenja iste sintagme u drugim predajama ispravno prevesti: “...Očitovanjem vjerovanja u Božiju jednoću.”

⁵⁶ Medžlisi, Muhammed Baqir, *El-Bihar*, sv. 94, str. 275.

⁵⁷ Šejh Sadūq, Muhammed, *Et-Tevhid*, str. 330.

⁵⁸ Ali ibn Ebi Talib, *Staza rječitosti*, Govor 1, str. 53.

i otkrivaju se različite dimenzije i aspekti fitreta. Ukratko govoreći, osnovna poruka tih predaja a i racionalne analize glasi: da nema fitreta, čovjek, s jedne strane, ne bio imao osnovu niti polaznu tačku da spozna Boga, a s druge strane, Bog ne bi imao dokaz prema njemu.

I uprkos velikoj važnosti ovog pitanja, tek u novije vrijeme u filozofiji, i to u školi transcendentne teozofije Mulla Sadre, argument fitreta o postojanju Boga dobija mjesto koje mu pripada. Upravo zbog različitih dimenzija fitreta, u filozofiji postoje i različite interpretacije i dokazi

o postojanju Boga koji se pozivaju na fitret.

Nakon uvida u sve tri interpretacije fitreta – filozije, Kur’ana i predaje – možemo zaključiti da rezultati koji nude ova tri izvora spoznaje nisu oprečni; štaviše, oni su saglasni i u nekim stvarima nadopunjuju jedni druge sukladno specifičnostima svoje metode i jezika.

U islamskom nauku nije ni očekivati da ova tri izvora spoznaje budu u kontradikciji i koliziji jer svi oni dolaze iz jednog izvora i dati su čovjeku na raspolaganje da se usavršava na svom putu stjecanja znanja.

Literatura

- Ali ibn Ebi Talib, *Staza rječitosti*, Islamska zajednica, Zagreb, 1994.
- Dža’feri, Muhammed Taqi, *Tardžeme we tafsīr Nehdžul-belāge*, Teherān, Hejdari, sv. 1, 1337. h. s. g.
- Džewādi Āmoli, Abdullah, *Tabjīn-e barāhīn-e esbāt-e Khoda*, Entešārā Esrā’, 1374. h. s. g.
- Džewādi Āmoli, Abdullah, *Tasnīm*, Qom, Entešārā Esrā’, prvo izdanje, sv. 1, 1390. h. s. g.
- Džewādi Āmoli, Abdullah, *Šarh-e hikmet-e mute’ālije*, Teherān, Ez-Zehrā’, 1372. h. s. g.
- Džewādi Āmoli, Abdullah, *Dah maqāle pirāmūn-e Mabda’ we Ma’ād*, Qom, Entešārāt-e Ez-Zehrā’, treće izdanje, 1372. h. s. g.
- Ibn Asir, Madžiduddīn, *En-Nihāje fi garibil-hadīs we el-asar*, sv. 3, Bejrut, El-Mektebutu el-eslāmijje, bez godine izdanja.
- Kulejni, Muhammed, *El-Kāfi*, tahqīq ‘Ali Akbar Gaffāri, Teheran, Dārul-kutub el-ealāmijje, drugo izdanje, sv. 1. i 2, 1389. h. g.
- Khosrowpanāh, Abdulhusejn, *Ensānšenāsi eslāmi*, Qom, Našr ma’āref, 1392. h. s. g.
- Medžlisi, Muhammed Bāqir, *El-Bihār*, Bejrut, Dāru ihjā’ et-turās el-‘arabi, drugo izdanje, 1403. h. g.
- Medžlisi, Muhammed Bāqir, *El-Bihār*, Dārul-kutub el-eslāmijje, 1363. h. g.
- Misbāh Jazdi, Muhammed Taqi, *Ma’āref-e Kur’an*, Qom, Muassese-je Dar rāh-e haqq, sv. 1, 1367. h. s. g.
- Motahhari, Morteza, *Madžmū’e-je asār*, “Usūl-e felsofe we raweš-e realism”, Teherān, Entešārāt-e Sadra, sv. 6, 1373. h. s. g.
- Motahhari, Morteza, *Šarh-e Manzūme*, 9. izdanje, Teherān, Entešārāt-e Sadra, 1382. h. s. g.
- Motahhari, Morteza, *Madžmū’e-je asār*, “Fitret”, Tehrān, Entešārāt-e Sadra, sv. 3, 1381. h. s.
- Motahhari, Morteza, *Madžmū’e-je asār*, “Adl-e ilāhi”, Teherān, Entešārāt-e Sadra, sv. 1, 1381. h. s. g.
- Musavi Homeini, Ruhullah, *Čebel hadīs*, Teherān, Muassese-je tanzīm we našr asār emām Homeini, 1372. h. s. g.
- Sabzewāri, Mulla Hādī, *Šarh el-Manzūme*, ta’liq aje-tullah Hasan Hasanzāde Āmoli, Teherān, Našr Nāb, 1380. h. s. g.
- Sadūq, Muhamed ibn ‘Ali, *‘Teluš-šerā’e*, El-Maktabetul-hejdarije, Nedžef, 1385. h. g.
- Sadūq, Muhamed ibn ‘Ali, *Men la jehduru el-faqīh*, tahqīq ‘Ali Akbar Gaffāri, Qom, Džāme’e mudarrisīn, 1413. h. g.
- Sadūq, Muhamed ibn ‘Ali, *Et-Terwīd*, Teherān, Mek-tebetus-sudūq, 1387. h. s. g.
- Šāhābādi, Mirza Muhammed ‘Ali, *Rašabāt el-bihār*, tashih we tardžeme Zāhed Wejsi, Teherān, Sāzmān entešārā pažuhešgāh-e farhangi we andīše-je eslāmi, 1387. h. s. g.
- Širāzi, Sadruddīn Muhammed ibn Ibrāhīm, *El-Mabda’ we el-Ma’ād*, Teherān, Andžoman-e hikmet we felsofe Irān, 1354. h. s. g.
- Širāzi, Sadruddīn Muhammed ibn Ibrāhīm, *El-Hikmetul-mute’ālije fi el-esfāri el’aqlijje el-erbe’e*, treće izdanje, Bejrut, Dārul-ihjā’ et-turās, 1981. h. g.
- Tabātabāji, Sejjid Muhammed Husejn, *El-Mizān fi tafsīr el-Kur’an*, Qom, Džāme’e-je mudarresīn Hoze-je ‘ilmijje Qom, peto izdanje, 1417. h. g.
- Tabātabāji, Sejjid Muhammed Husejn, *Usūl felsofe we raweš-e realism* (fusnute Motahhari Morteza), Teherān, sv. 5. Entešārāt Sadra, 1375. h. s. g.
- Tabātabāji, Sejjid Muhammed Husejn, *Nihājetul-hikme*, Qom, Muassese-je āmuzeši we pažuheši emām Khomeini, 1386. h. s. g., četvrto izdanje.
- Wā’ezi, Ahmed, *Ensān az didgāh-e eslām*, Teherān, Samt, 1393. h. s. g.

Abstract

The argument of *fiṭrat* for the existence of God in the transcendent philosophy, Qur'an and traditions

Amar Imamović

In philosophy, there are numerous arguments for the existence of God which differ in significance, while each of these arguments having its advantages and disadvantages. The argument of *fiṭrat* for the existence of God has only recently received the attention that it deserves in philosophy because of its significance. The paper discusses that topic.

The paper has been designed in a way that the first chapter is dedicated to the philosophical analysis of the argument of *fiṭrat*, which follows Mulla Sadra's philosophy. The second chapter gives an overview of the Qur'anic view of *fiṭrat* and its being an argument for the existence of God. In the third chapter we cite the traditions that even further elaborate the Qur'anic teachings of the matter.

The paper aims to ultimately show that these three sources of human knowledge do not contradict each other in their results, in this case regarding *fiṭrat*, but are compatible and complementary to each other.

Keywords: *fiṭrat*, soul, the argument of *fiṭrat*, transcendent philosophy, Qur'an, traditions